

WĘGORZEWO וונגוז'בו (אנגרבורג)

וונגוז'בו (אנגרבורג, וונגבורק) קמה כיישוב למרגלות טירת צלבנים במאה הי"ד (הוקמה רשמית ב-1399). עיירה שירדה מגדולתה חודשה מבחינה מנהלית ב-1571 בידי הנסיך הפרוסי אלברכט פרידריך לבית הוהנצולרן – במאה הי"ז נהרה לכאן אוכלוסיה ממזוריה. היהודים הראשונים הופיעו בסביבותיה של וונגוז'בו בראשית המאה הבאה (אזכורים משנת 1720). לרוב היו אלה סוחרים מרחבי קהיליית שני העמים, אשר עסקו בהעברת עצים דרך נהרות ובמסחר בדגים. ב-1799 מופיע אזכור של בעל עסקים יהודי שעסק בהעברת עצים במימי הוונגורפה ופריגולה. מניחים כי סימן לנוכחותם של יהודי פולין, אשר אספו את הדגים שנתפסו באגם הממרה, יכול להיות טמון בשמות האגמים המקומיים: יודנברג, כושלנה (שיבוש של המילה כשר).

הסוחר משה זיסל ארנהולד (1783-1853) שמוצאו מצ'רופה בצפון של מחוז פולין גדול, נחשב ליהודי הראשון שהתיישב התיישבות קבע בוונגוז'בו. הדבר קרה לאחר 1813, כאשר תוקנו תקנות חדשות שהעניקו ליהודים שוויון זכויות כמעט מלא במדינה הפרוסית. חמש שנים אחריו מניחים כי אחיו יעקב זיסל ארנהולד בא להתיישב שם, גם הוא היה סוחר, וזמן קצר אחריו – מיאסטרוב הגיע השוחט משה סימון קוהן (כהן; נפטר ב-1845). היהודים שהתיישבו בוונגוז'בו היו בעיקר מאיזור של גבול מחוז פולין גדול ופומרניה מערבית. הם עסקו במסחר בבדים, מוצרי הטקסטיל, נעליים, בגדים וסוסים; היו ביניהם גם יצרני משקאות חריפים ורופאי שיניים.

הצבור היהודי בוונגוז'בו התבולל די במהירות, ונתון היה להשפעה חזקה של התרבות הגרמנית – לדוגמא, יהודים גם היו בין חברי המקהלה המקומית שהופיעה בכנסייה האונגלית. הסגנון ורמת החיים של היהודים לא נבדל כמעט בדבר מאלה של שכניהם הגרמנים, מלבד בענייני הדת, ובמאה הכ' שמות תנכיים הפכו כבר לדבר נדיר. יהודי וונגוז'בו שפכו את דמם בשדות הקרב של מלחמת העולם הראשונה, כחיילים המשרתים בצבא גרמניה.

הקהילה היהודית הגיעה לשיא מבחינת מספר האנשים בשנות ה-80 וה-90 של המאה הי"ט. אז חיו בוונגוז'בו 60 יהודים (אחוז וחצי מכלל האוכלוסיה). ביתו המפואר והייצוגי של ירוסלבסקי, שם היה סלון למוצרי טקסטיל, בפינת כיכר השוק הישן ורחוב קרולביצקה דאז, הפך לשכיית החמדה של העיר. לאחר מותו של אדוארד ירוסלבסקי, יורשו עדיין השתמש בשם משפחתו לפרסום החנות, משום ששם זה היה לשם דבר לגבי איכות מעולה של המוצרים הנמכרים. המתמטיקאי הגדול זיגפריד היינריך ארנהולד (1819-1884) שפעל קניגסברג ובברלין, נולד בוונגוז'בו. לדוגמא, עד ימינו יש שימוש במדע בקבועה של ארנהולד או המשוואה של ארנהולד.

ב-1932 בעיר חיו כבר 42 יהודים בלבד (מתוך 7840 תושבים – 0,5 אחוז). רכוש הקהילה היהודית כלל, בין השאר, בית עלמין ובית מטבחים כשר, ואולם אין בידינו מידע על קיומו של בית כנסת או על למודי הדת במקום (התפילות נערכו בבתי פרטיים, נסעו גם להתפלל בבית הכנסת בקנטשין דהיום). סימנים לאי סובלנות ולרדיפות התחזקו עם הגעתו של אדולף היטלר לשלטון ב-1933. רבים מתושביה היהודים של וונגוז'בו החליטו להגר אל מחוץ לגרמניה (בריטניה, ארה"ב, ברזיל, ניו-זילנד; לאחר מכן חלק היגר שוב לישראל) וכן אל הערים הגדולות בגרמניה (בעיקר לברלין). ב-1939 נמצאו כאן עוד 16 יהודים. אלה שלא הצליחו לצאת לחוץ לארץ בביטחון, גורשו אל מחנות הריכוז ונרצחו שם ובגטאות בשטחים הכבושים על ידי הרייך השלישי. באושוויץ נרצחו גם תושביה היהודים של וונגוז'בו, שהיגרו קודם לפרוץ מלחמת העולם השנייה להולנד או לצרפת, שנראו אז בטוחות. סך הכל נרצחו שם 30 בני אדם, הקשורים בוונגוז'בו בלידתם או במקום מגוריהם. את השואה שרדו כמה מבני המשפחות המפורזות בכל רחבי העולם: ארכימוביץ', פרידמן, קרי, קציקי, לוי, רדינובסקי. איש מהם לא שב לוונגוז'בו.

בית העלמין היהודי בוונגוז'בו, הנמצא בין בניינים ברח' שקולנה 8 ורח' יוספה במה 10, בחלקה מספר 439 דהיום, הוקם במאה הי"ט בשטחי איזור הקיט של אמטסקרוג, במקום בית קברות שבו שרפו את גופות המתים, המשוויך לתרבות בוגאצ'ב (מתקופת הברזל) שהיא עצמה משוייכת לשבט הגלינדים הפרוסי, זאת אומרת מתקופת ההשפעה של האימפריה הרומית. מקום זה נודע מאז המאה הי"ח. עוד בשנת 1927 גילו בתוך בית העלמין קברי אפר מלפני 1500 שנה.

בשטח בית העלמין (המונה 800 מ"ר) נמצאו כמה עשרות מצבות עומדות בכיוון רח' זאמקובה דהיום. בתום המלחמה, בית העלמין ששרד את השואה למרבה המזל, הצמיח צמחיית פרא נזנח ונשכח. קץ לקיומו של בית העלמין שמה בנייתה של שכונת מגורים במקום. בית העלמין נשדד ונהרס ב-1972 או 1973 העת בניית מבני המגורים הקרובים.

קרוב לוודאי שהמצבות כוסו באדמה עוד בתוך בית העלמין. כעת רק שארי מבני עץ ישן מציינים את מקום המצאו של בית העלמין. עד המאה הכ"א נשתמרה רק מצבה אחת עשויה מלסטריקו, והמוצבת על קברה של שרה ארשינוביץ' (1881-1917), ועליה כיתוב בגרמנית. המצבה לא נמצאה בבית הקברות בשנת 2020. המצבה השנייה (של הירש גוטהילף, 1803-1860) והיא ניזוקה, עשויה מאבן חול אדומה, נשמרת עתה במוזיאון לתרבות העם בוונגוז'בו לאחר שיקום ושימור.